

притаманні національна самосвідомість, духовне багатство і соціальна активність.

Творчо переосмислюючи погляди видатного педагога на роль дитячого читання у вихованні дітей, переконуємося, що вони є актуальними і новими за своє глибинною сутністю і дозволяють вирішувати складні проблеми виховання в сучасній школі, є джерелом модернізації педагогічного процесу з урахуванням умов соціальної та економічної перебудови суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. / Сост. М.Д. Виноградова, А.А. Фролова. – М., 1983 – 1986. – Т.1.
2. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. / Сост. М.Д. Виноградова, А.А. Фролова. – М., 1983 – 1986. – Т. 4.
3. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. / Сост. М.Д. Виноградова, А.А. Фролова. – М., 1983 – 1986. – Т. 7.
4. Макаренко А.С. Проблеми шкільного радянського виховання. Твори: В 7 т. – К., 1954. – Т. 5.
5. Струманський В. Антон Макаренко і сучасна українська дійсність // Поч. школа. – 1999. – № 7. – С. 58.

УДК 373.31: 371.32+81'0

Т.О. Пушкарьова

*Інститут інноваційних технологій
і змісту освіти Міністерства освіти
і науки України*

ІНТЕГРАЦІЯ УЯВЛЕНЬ УЧНІВ ПРО НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті розглядаються педагогічні можливості використання вправ і завдань природничого спрямування для розвитку мовлення, які допоможуть учителю початкової школи у підготовці до інтегрованих уроків і сприятимуть розширенню та збагаченню уявлень учнів про навколишній світ, формуванню їх екологічної культури.

In the article the system of the exercises and tasks of the ecological directions is observed, this will help the teacher of the primary school in the preparation to the integrated lessons and will broaden and enrich of the pupils' ecological knowledge.

Постановка проблеми. Одним з актуальних напрямів розвитку світогляду особистості є її уявлення про світ, виховання екологічної культури. Ці процеси, мають інтеграційний характер, адже суб'єкт їхнього впливу – **цілісна** людська особистість, а об'єктами цих процесів виступають навчання і виховання, які є **нероздільними**. Згідно з

Державною національною програмою «Освіта» ця нероздільність «полягає в їх **органічному поєднанні**, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості» [1, 9]. Як показали наші дослідження, важливою складовою цих процесів є формування інтегрованих уявлень учнів про навколишнє середовище.

Аналіз наукової літератури і результатів дослідно-експериментальної роботи показав, що одним з ефективних напрямів інтеграції уявлень учнів про навколишній світ є **інтегровані уроки** (уроки інтегрованого змісту, уроки з елементами інтеграції). Як зазначає О.Я. Савченко, – проведення уроків «на основі інтеграції змісту, відібраного з кількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми... має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якість явища, поняття, досягти цілісності знань» [2, 87]. Такі уроки можна проводити з різних предметів, визначених навчальним планом початкової школи.

Традиційно формування первинних уявлень про світ і виховання екологічної культури особистості розпочинається у початкових класах на уроках природознавства. Але на нашу думку, процес формування уявлень учнів про світ не повинен обмежуватися лише цими уроками. Сучасні інтегровані курси («Я і Україна», «Навколишній світ» тощо), які мають на меті об'єднати різноманітні знання навколо однієї ідеї, теми, певного поняття, створюють передумови для різнобічного аналізу об'єкта, явища дійсності, для вироблення в учнів системного мислення, для досягнення значних зрушень у загальному розвитку школярів і для позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання.

Такий інтегративний підхід до всього навчального процесу, що забезпечує взаємозв'язок гуманітарних, природничих, екологічних, загальнолюдських аспектів розвитку, навчання і виховання дітей, потребує глибокого теоретичного аналізу й організації певної дослідно-експериментальної роботи [3, 9]. **Мета статті** – дослідити великі й різноманітні можливості інтеграції уявлень учнів про світ, закладені в матеріалі з розвитку мови.

Виклад основного матеріалу. Дитина засвоює не лише слова, їх складання і видозміни, а й нескінченну множину понять, поглядів на

предмети, багато думок, почуттів [5, 149]. Залучення дитини до пізнання навколишнього світу через мову, пісню, казку сприяє вихованню у школярів почуття патріотизму, усвідомлення приналежності до природи і суспільства, вихованню громадянина України [4, 197]. У школярів формується цілісне уявлення про навколишній світ та місце людини в ньому.

Проведення інтегрованих уроків вимагає від учителя певного рівня знань і підготовки. Готуючись до інтегрованого уроку, учитель часто відчуває труднощі в доборі завдань, інтегрованих засобів навчання, методів, прийомів, спрямованих на успішне розв'язання завдань етапу формування і розвитку пізнавальних здібностей молодших школярів.

Запропоновані вправи і завдання значною мірою полегшать роботу вчителя у підготовці інтегрованих уроків. Ілюстративний матеріал спрямований на розвиток мовлення, на розширення і збагачення учнями певних екологічних знань. Учням можна запропонувати такі види вправ:

* Прочитай і спиши текст. Слова в дужках постав у потрібній формі. Добери заголовок, визнач мету. Намалюй до тексту ілюстрацію.

Прокинулися від зимового (сон) дерева. З вирію повертаються (птахів).

Першими до (нам) прилетіли шпаки. Чорними кульками вони (сидіти) на гілках дерев. Відпочивають після (далека) дороги.

Поживу собі шукають на (земля).

Ранок зустрічають веселою (пісня). Тьохкає, (свистіти), заливається шпачок. Весні радіє!

*Прочитай текст. Знайди в ньому недоліки. Поміркуй, як їх можна виправити. Запиши удосконалений текст.

Білочка – лісова тварина. У білочки руденька шубка, довгий пухнастий хвостик, на вушках чорні китички. Оченята у цієї білочки чорні і блискучі. Білочка маленька і дуже спритна.

Розкажи про свою улюблену тварину. Виліпи її з пластиліну.

*Розмісти частини тексту в певному порядку і запиши. Це опис чи розповідь? Доведи.

А як тільки побачить небезпеку, залізе в будиночок і сидить. Це такий дивний мандрівник. Під кущем малини живе маленький равлик. У кістяному будиночку йому не страшно. Якщо немає поряд ні сороки-

білобоки, ні жука рогатого, равлик помаленьку лізе на куцї калини і будиночок несе з собою. Живе він у кістяному будиночку. Вилізе на листок, дістане солодку ягоду і з'їсть. Вилазить крізь маленьке віконечко, виставляє свої м'які рїжки і дивиться навкруги.

**Яких ще ти знаєш тварин, що носять на собі свою хатку?
Намалюй таку тваринку.**

Запропонована система вправ і завдань сприятиме збагаченню мовлення учнів, розумінню школярами нерозривності зв'язку між людиною і природою. Так, під час вивчення прикметника учні виконують завдання:

*Прочитай текст. Словосполучення у дужках запиши у відповідному відмінку. Виділи закінчення прикметників і визнач число, рід, відмінок.

(Ясний літній ранок) я з татусем пішов у поле. З (синє небо) долинала дзвінка пісня жайворонка. У (стигле житнє колосся) сюрчали коники. Здалеку долинав звук (степовий корабель). Він підставив свої груди (вільний вітер) і величаво плив на (золоті хвилі). Я був зачарований (ніжна симфонія) літа.

Бесіда, яку вчителю варто провести за змістом тексту, мовні спостереження над текстом дадуть можливість глибше усвідомити взаємозв'язок між людиною і природою.

Спілкування людини з природою сприяє естетичному розвитку особистості: „Гармонія фарб, розмірів, форм у природі позитивно впливає на психічний стан людини, формування її характеру, надихає на творчу натхненну працю” [5, 149]. Після роботи над текстом учитель може запропонувати дітям зробити аплікацію із засушених квітів, листків, колосків „Літня симфонія”.

Інтеграції уявлень учнів про навколишній світ сприяє робота з розвитку зв'язного мовлення, робота над деформованими текстами, реченнями:

*Склади і запиши зв'язний текст з деформованих речень

У лісі

сонечко, і, все, зійшло, навколо, розбудило;

діти, до, раненько, лісу, прокинулися, і, пішли;

в, цікаво, лісі, як;

*сосна, від, нахилилась, вітру;
міцні, суворо, дуби, стоять;
дикий, у, туркоче, кущі, голуб;
дітей, цікавить, усе.*

Учитель може запропонувати учням виготовити композицію „У лісі” з природного матеріалу, пластиліну, кольорового паперу тощо.

Малі жанри народної творчості (загадки, прислів'я, приказки), вдало підібрані поетичні твори відзначаються особливим емоційним впливом на читача. Після виконання поданої вище вправи вчитель може запропонувати учням відгадати загадки про зиму, сніг, сніжинки:

*Впаде з неба – не розіб'ється,
Впаде у воду – розпливеться.*

(Сніг)

Біле покривало весь світ обійняло.

(Сніг)

Надворі – горою, а в хаті – водою.

(Сніг)

Коло нашої криниці скидають воду в копиці.

(Сніг)

*„Що це? Що це? – всі кричать. –
Білі мухи он летять”.*

(Сніжинки)

Біле, як сорочка, пухнасте, як квочка.

Крил не має, а гарно літає.

Що це за птиця, що сонця боїться?

(Сніг)

Формуванню позитивно-емоційного ставлення до довкілля сприяють і вправи на розвиток зв'язного мовлення.

Учитель може запропонувати учням описати свого улюбленця чи пригадати і заспівати колискову, в якій згадується котик. Якщо учні відчують деякі труднощі, учитель може разом з учнями вивчити колискову:

*Ой, ти, коте, не гуди,
Спить дитина, не буди,*

*Дитяточко малесеньке,
Воно спати радесеньке.*

На уроці учні відгадують загадки про тварин, з пластиліну ліплять лісових мешканців:

*Хоч не шию я ніколи, а голок завжди доволі (іжак).
Руда, руда рудиця
Рудим хвостом гордиться.
В неї шуба – найпишніша,
В неї вдача – найхитріша (лисиця).*

*– Поміняв я літнє хутро,
Поміняй і ти, та хутко!
– Ні, не вийде аж ніяк!
Ти ж – біляк, а я – сіряк!
Хто ж ці славні молодці?
Здогадалися?... (зайці).*

*Дітки ситі молочком
У матусі під бочком.
Мама ж взимку лапу смоче.
Міцно спить в заметі ця
Матінка - ... (ведмедиця).*

Учитель має розкривати перед учнями прекрасне у природі, її неповторність, принадність, гармонію у поєднанні звуків, барв.

****Прочитай текст. Визнач тип речень за метою висловлювання.
Впиши спонукальні речення.***

Ліс – це не просто скупчення дерев. Він є домівкою для звірів та птахів, багатую коморою для людей. Тут і цінна деревина, горіхи, гриби, ягоди, лікарські рослини.

А найголовніше те, що ліс – це джерело чистого повітря. Бережіть ліс!

Після виконання вправи учитель може запропонувати учням, слухаючи музику, намалювати ліс, після чого учні визначають, чи співзвучний їхній малюнок музиці.

На уроці вчитель може використати поетичну хвилинку. На дошці записані слова вірша, які діти спочатку вчать напам'ять, а потім записують з пам'яті.

Батьківська хата окрилила

З криниці діда напилась,

І знову вірю – ще є сила,

Що повертає до життя.

*Утвори словосполучення. Склади зв'язну розповідь, використовуючи їх.

Берізки (які?) ...

Сонце (яке?) ...

Сніг (що робить?) ...

Щебечуть (де?) ...

Співати (що?) ...

Шепочуться (з ким?) ...

Намалюй малюнок до складеної розповіді.

На уроці вчитель має значну увагу приділяти метафоризації мовлення учнів, навчити їх порівнювати предмети, виділяти схожі ознаки:

*Доповни речення порівняннями. Запиши речення і підкресли їх основу.

Тихі вересневі дні ще теплі, наче ...

Сонце, як ... , ніжно голубить землю.

На газонах квітнуть, ніби ... , різнокольорові айстри й жоржини.

Тихо, мов ... , спадає з дерев пожовклий лист.

Між деревами, наче ... , в'ється неспокійна річка.

Непомітно, наче ... , прийшла золота осінь.

Подумай, чому осінь називають золотою. Пригадай і запиши в зошит фарби осені. Намалюй осінній ліс.

Як відомо, на уроках у початкових класах необхідне використання фізкультхвилинки, які достатньо яскраво поєднуються з вправами з розвитку мовлення. Наприклад, проводимо фізкультхвилинку „Білесенькі сніжиночки”:

*Прочитай вірш. Випиши сполучення іменника з прикметником. У дужках зазнач рід, число прикметника. опиши вирізану тобою сніжинку чи сніжинку за своїм малюнком.

*Морозець, морозець,
Не щіпай за щічки.
Теплі валянки у нас,
Шубки й рукавички.
З неба падають сніжинки
На дерева, на будинки,
На майдани, на садки,
На ялинки, на дубки.*

На уроці вчитель може запропонувати провести гру „Весняні квіти”. Діти по черзі називають квіти весни. Виграє той, хто найбільше назве квітів.

Весняні квіти

*Весна чарівниця, неначе цариця,
Наказ свій послала, щоб краса встала.
І проліски, й травка, й зелена муравка,
І кульбаба рясна, й фіалочка ясна.
Всі квіточки весняні, веселі, кохані
З-під листя виходять, голівки підводять
Од сну зимового до сонця ямного.
Ті квіти дрібнесенькі, мов діти малесенькі,
Розбіглись у гаю, я їх позбираю.
В пучечок до купки – для мамі-голубки! (О.Пчілка).*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Систематична робота щодо формування цілісних уявлень про навколишній світ і екологічне виховання на уроках в початкових класах розширює знання учнів про навколишню дійсність, допомагає у формуванні відповідального ставлення до природи, почуття любові до рідного краю, гордості за свою Батьківщину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта». – К.: Райдуга, 1994. – С. 9
2. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: Магістр-S, 1997. – 256 с.

3. Пушкарьова Т.О. Програма розвитку дітей „Росток” – комплексний педагогічний експеримент з розробки змісту, методів і технологій навчання // Початкова школа. – 2002. – № 3.
4. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. – К.: ІСДО, 1996. – С. 197.
5. Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М., 1974.

УДК 378.15

Л.Ю. Рошупкіна
Сумський державний
педагогічний університет

СТАНОВЛЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається процес формування гуманістичної позиції педагога за допомогою інтеграції інноваційних технологій «коучінг» і «психолого-педагогічний проект» в освітньому просторі дошкільного навчального закладу.

In the article the process of forming of humanism position of teacher is examined by means of integration of innovative technologies of «coaching» and «psychologic pedagogical project» in educational space of preschool educational establishment.

Постановка проблеми. Урочистості присвячені пам'яті нашого талановитого співвітчизника знову повертають нас до його безцінних творінь. Ще у тридцяті роки минулого століття А.С. Макаренко попереджав педагогічну спільноту про необхідність утриматися від спрощеного сприйняття гуманізації освіти. Він наполягав на тому, що у живому навчально-виховному процесі повинно бути місце для «роботи» розуму і для «роботи» людської душі, почуттів вихователя. Але це не означає, що процес виховання не повинен мати мети, обґрунтування обраних засобів впливу на вихованців, прогнозованого результату [2, 260].

Остання ідея талановитого педагога втілена в життя. Сучасна освіта переживає справжній «технологічний бум». Учені і практики одноголосно визнають, що освітні заклади переобтяжені інноваціями «з гори», їх фрагментацією та швидкою змінюваністю. У таких умовах педагогам необхідно допомогти практичними моделями, тренінгами щодо розвитку спроможності інтегрувати, оптимально обирати інноваційні й традиційні технології, професійно виявляти гуманістичні позиції вихователя.

Так, дані анкетування педагогів м. Суми і Сумської області доводять: 45% педагогів (серед яких 22% – молоді) заявляють про неефективність інноваційних технологій. На практиці вони демонструють неготовність будувати діалогічну взаємодію зі співрозмовниками, виконувати роль